

ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՈԱԶՄԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՂ ԵԶՐՈՒՅԹՆԵՐԸ ԳՐԱԲԱՐՈՒՄ

ՀՏԴ 809.198

Աբաջյան Աննա

ԵՊՀ հայոց լեզվի պատմության և ընդհանուր լեզվաբանության ամբիոնի վարիչ,

բ. գ. դ., պրոֆեսոր

ք. Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն

abajyan.anna@ysu.am

Յուզբաշյան Անահիտ

բ. գ. թ.,* դոցենտ

ք. Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն

anahityuzbashyan@ysu.am

Գրաբարի եզրույթային համակարգում առանձնակի տեղ են զբաղեցնում ռազմա-քաղաքական և իրավական հարաբերություններ արտահայտող եզրույթները:

V դարի ինքնուրույն գրականության բաղադրիչ կազմող պատմագրության գլխավոր նպատակաուղղվածությունը եղել է արքաների վարած արտաքին և ներքին քաղաքականության, հոգևոր և մշակութային կյանքի մանրակրկիտ նկարագրությունը և արժե-կողումը¹: Դրանով է բացատրվում ոչ միայն կրոնական բովանդակության բառերի և եզ-րույթների, այլև ռազմական եզրույթների հաճախադեպ գործածությունը V դարի պատ-մագրության մեջ: Իրավական հարաբերություններ արտահայտող եզրույթներն ավելի սահմանափակ են, ինչը նույնպես բացատրվում է պատմական երկերի բովանդակու-թյամբ: Պատմագիրներն ամենայն մանրամասնությամբ նկարագրում են հայոց արքաների վարած պատերազմները, հաղթանակներն ու պարտությունները: Պատերազմի յուրա-քանչյուր դրվագ գեղարվեստական հրաշալի պատկեր է՝ ակադեմիկոս Ռճավորման տար-բեր միջոցներով: Պատմագիրն այս դեպքում գործածում է գրաբարի բառապաշարը՝ բա-ռերի ուղիղ և փոխաբերական իմաստների հմուտ ընտրությամբ՝ հետապնդելով պատե-րազմական տվյալ դրվագի տպավորիչ և ներազդու դարձնելու նպատակը: Անշուշտ, այդ դրվագներում առկա են պատմագրի վերաբերմունքը և արժեկողումը:

Բանալի բառեր՝ սահմանապահ, սպարապետ, նետ, աղեղ, գունդ, բանակ, վաշտ, գորավար, թշնամի, զորք:

*Հոդվածը ներկայացվել է 16.03.2023:

Տպագրության է երաշխավորել ՄՄՀ խմբագրական խորհրդի անդամ, բ.գ.դ. պրոֆեսոր՝ Լ.Մ. Խաչատրյանը: 22.03.2023:

Հոդվածը տպագրության է ընդունվել 3.04.2023:

¹Տե՛ս Ա. Աբաջյան, Ա. Յուզբաշյան, Կրոնական բովանդակության բառերն ու եզրույթները Փ. Բուզանդի «Բուզանդարան պատմութիւնք» երկում, Էջմիածին, Է, 2022, էջ 50-65:

Ներածություն

Սույն ուսումնասիրության համար բնագրային նյութ են հանդիսացել Փ. Բուզանդի «Բուզանդարան պատմությունը» և Եղիշեի «Վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին» երկերում գործառված ռազմական և իրավական հարաբերություններ արտահայտող եզրույթները, որոնց քննությունը արդիական է և կարևոր, քանզի գրաբարի եզրույթային համակարգի յուրաքանչյուր շերտ և ենթաշերտ կարևորվում է գրաբարի եզրույթների քննության ամբողջացման դիտակետում: Այն էական նյութ է ընծեռում գրաբարի բառապաշարի և եզրույթային համակարգի **համաժամանակյա** ուսումնասիրության համար, ինչը և հիմք կդառնա հայերենի **պատմական եզրույթաբանության** համար, քանի որ արդի արևելահայերենի ռազմաքաղաքական և իրավական հարաբերություններ արտահայտող եզրույթների գերակշռող մեծամասնությունը գալիս է գրաբարից:

Կատարելով նյութի համաժամանակյա քննություն՝ հանգամանորեն ներկայացնում ենք յուրաքանչյուր եզրույթի իմաստաստության և նկարագիրը գրաբարում: Ըստ կարևորի՝ անդրադառնում ենք ծնաբանական և շարահյուսական մակարդակներում նրանց դրսևորումներին՝ տարարժեքությանը, որոշ եզրույթների իմաստային վերլուծությանը արդի արևելահայերենում¹:

Ռազմաքաղաքական եզրույթները իմաստային հետևյալ ենթաշերտերն են ներկայացնում. 1) **բանակի կառուցվածք** (բանակ, գումարտակ, գունդ, վաշտ ևն), 2) **զենք, զինամթերքի անվանումներ**, 3) **ռազմական պաշտոնների և պաշտոնյաների անվանումներ**, 4) **ռազմական գործին առնչվող տարբեր բառ-եզրույթներ և եզրույթներ**, օրինակ՝ մարտնչել, համագունդ, **հակառակորդ**, որ հոմանիշ է թշնամի, ախտեան եզրույթներին. այս դեպքում ունենք բառ (ընդհանրական իմաստի), որ ռազմական եզրույթ է դառնում իր բազմաթիվ իմաստներից մեկ կամ երկուսի շրջանակում, իսկ **ախտեան**-ը ռազմական եզրույթ է: Այս իրողությունը անցել է նաև արդի արևելահայերենին: Եզրույթները արժևորելիս հիմք ենք ընդունել է. Աղայանի այն մոտեցումը, որ բառերը եզրույթային արժևորման շրջանակում պիտի բաժանել 3 խմբի՝ 1) ընդհանրական իմաստի բառեր, որ եզրույթ լինել չեն կարող, 2) ընդհանրական իմաստի բառեր, որ բազմիմաստ բառեր են և որոշ իմաստների շրջանակում՝ նաև եզրույթ և 3) բառեր, որոնք միայն եզրույթներ են²:

Բովանդակություն

Անդրադառնանք **ռազմաքաղաքական** եզրույթներից յուրաքանչյուրին առանձին-առանձին: Բանակի կառուցվածք. * **բանակ** – բնիկ բառ է, որի համար ԳԲԱ-ն նշում է հետևյալ իմաստները. 1) մարդկանց բազմություն, որ համախմբված է ճանապարհ գնալու, ուղևորների քարավան, 2) **զորքի գունդ պատերազմի** դաշտում³, 3) այն տեղը, որտեղ զորքը դադար է առնում, **զորքի կայուն ճամբար**: Այն ունի նաև եկեղեցական

¹Քննությունը կատարելիս հիմք ենք ընդունել Ռ. Ղազարյանի «Գրաբարի բառարանի» (հ.հ. Ա, Բ, Ե, 2000), Լ. Խաչատրյանի «Գրաբարի բացատրական բառարանի» (Երևան, 2003) մեկնաբանությունները: Այսուհետև ԳԲԱ, ԳԲԲ, ԼԽԳԲԲ:

²Տե՛ս է. Աղայան, Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն, Երևան, 1984, էջ 320:

³Բառարանային մեկնաբանություններում ընդգծումները նպատակ են հետապնդում տեսանելի դարձնելու տվյալ ենթաշերտի եզրույթի իմաստները, քանի որ եզրույթների մեծ մասը բազմիմաստ է:

իմաստ (տե՛ս ԳՐԱ, էջ 256, բանակ²): Բնագրային օրինակ. «...խաղացուցին 'ի մի վայր ժողովեցին, 'ի ժամադիր կողմանս յարարատեան գաւառին **բանակ** մեծ լինեն» (Բուգ, 28)¹: **Բանակ** բաղադրիչով ունենք **բանակ բոլորել** դարձվածքը՝ բանակ դնել իմաստով (ԳՐԱ, 256): Ու Ղազարյանը բնագրային օրինակը վկայում է Եղիշեից. **բանակ** արմատից է բաղադրված **բանակել** բայը: Բնագրային օրինակ. «...զի **բանակեալ էին** նոքա 'ի լերինն, որ կոչի Յլու գլուխ...» (Բուգ, 30): ***Զօր (ք)** – փխն է պահլավերենից²: Ունի 1) **զինվորների խումբ, զորք**, 2) ուժ, զորություն իմաստները: Բնագրային օրինակ. «...ահաբեկ արար գամենայն **զօրս** աշխարհին» (Եղիշե, 14), «...զօրսն Ալանացն...» (Բուգ., 30): ***Հետեակ զօրուն**. հետեակ զորք: **Հետեակ** բառի համար ԳՐԲ-ն առանձնացնում է 9 իմաստ (ԳՐԲ, 66): Բնագրում ունենք 1) ոտքով գնացող, ոչ հեծյալ, 2) հետեակ զինվոր, զորական իմաստով գործառույթ: Բնագրային օրինակ. «Եւ չգոյր թիւ բազմութեան **հեծելազօր** գնդացն եւ ոչ համար շերտաւոր հետեակ **զօրսն**, զի և ինքեանք զինքեանս զիրեանց **զօրսն** կռվել ոչ կարէին» (Բուգ., էջ 28): ***Հեծելազօր** – բաղադրված է հեծեալ և զօր արմատներից: ԳՐԲ-ն նշում է հետևյալ իմաստները՝ 1) ձիավոր զորք, այրուծի, 2) հեծելազորի զինվոր, ասպետ: ***Այրուծի** – բնիկ: Ունի ձիավոր զորք, հեծելազոր, հեծելագունդ իմաստները: Բնագրային օրինակ. «...սակայն **այրուծին** Հայոց բովանդակ ի ձեռն նախարարացն առաջնորդէր ի պատերազմի» (Եղ., 12):

* **Գունդ** – փխն է պահլավերենից: ԳՐԱ-ն նշում է հետևյալ իմաստները. 1) **զորքի մի խոշոր հատված, մաս**, 2) բազմություն, խումբ, դաս, 3) փխբ. որևէ բանի մեծ քանակություն: Այն բազմիմաստ բառ է (տե՛ս ԳՐԱ, 341, գունդ¹): Բնագրային օրինակ. «Բայց ուր լինէր հանդէս ի նշանաւոր տեղի **գնդի գնդի, դրօշու դրօշու, վաշտուց վաշտուց** յերևելի տեղեաց...» (Բուգ., 28): **Գունդ գունդ-ը**, ըստ ԳՐԱ-ի վկայության, նշանակում է գունդագունդ, այն է՝ գունդ գնդի ետևից (ԳՐԱ, 341): **Գունդ** բաղադրիչը **կազմել** բայի հետ՝ **գունդ ձևավորել** նշանակությամբ, ինչպես **զօր** բաղադրիչը **գումարել** բաղադրիչի հետ՝ **զորք հավաքել** նշանակությամբ, ձևավորում են ռազմական եզրույթներ: * **Գումարել** բայի համար ԳՐԱ-ն առանձնացնում է 8 իմաստ. բնագրում ունենք **զօր գումարել՝ զօրք հավաքելով պատրաստվել կռվի** նշանակությամբ գործառույթ: Բնագրային օրինակ. «... **զօր գումարեա** և **գունդ կազմեա**, խաղա գնա դու յերկիրն Քուշանաց» (Եղ., 18): ***Կազմել** բայի համար ԳՐԱ-ն առանձնացնում է 5 իմաստ, որոնցից 5-րդը՝ **զինել, սպառազինել** իմաստն է: **Զօր** բաղադրիչի հետ այն ունի * **զօրք ձևավորել** իմաստը: Այս դեպքում **կազմել** բայը հանդես է գալիս 1-ին իմաստով՝ հավաքելով, համախմբելով միավորել, կազմակերպել, ստեղծել (ԳՐԱ, 618): ***Գունդ-ը** կարող է լինել գունդ նիզակաւորաց, գունդ վահանաւորաց, ազատագունդ (ազատներից կազմված գունդ) ևն: Առանձնացնենք **մատենա գունդ-ը**, որը պատմական եզրույթ է և նշանակում է «անմահների գունդ»: ***Մատենա** բառը փխն է պահլավերենից: Այն բազմիմաստ է, ի թիվս մյուսների՝ ԳՐԲ-ն նշում է Սասանյան Պարսկաստանում ընտիր հեծելազորի գունդ, իբրև անմահների գունդ (ԳՐԲ, 150): Բնագրային օրինակ. «...**մատենիկ գնդաւն** ընդ առաջ նոցա խաղալ հասանել» (Բուգ., 32): Եղիշեի երկի թարգմանիչը՝ Ե. Տեր-Մինասյանը, ծանոթագրությամբ (Եղ., 429) մանրամասնում է **անմահների գունդ** իմաստը. «Այն

¹Քննությունը կատարված է ըստ Եղիշեի «Վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին» (Երևան, 1989) և Փափստոս Բուզանդի «Բուզանդարան պատմությունը» (Ե., 1987) բնագրերի: Բնագրային օրինակների և մեջբերումների էջերը տրվում են շարադրանքում:

²Շարադրանքում փոխառությունները նշվում են **փխն** համառոտագրությամբ:

բաղկացած է 10 հազար ընտիր հեծյալներից. գունդն անմահ էր կոչվում այն պատճառով, որ երբ նրա միջից որևէ մեկն սպանվում էր կամ մեռնում, տեղն անմիջապես ուրիշին էին նշանակում, այնպես որ 10 հազար թիվը երբեք չէր պակասում»։ Ըստ թարգմանչի վկայության՝ «Հերոդոտի տեղեկությունը (Հերոդ., գիրք է, գլ. 33) վերաբերում է Քսերքսեսի զորքերին, բայց VI դարի պատմիչ Պրոկոպիոսի վկայության համաձայն՝ Սասանյանները վերահաստատել են «Անմահների գունդը» (Ժանոթագրություն 123, էջ 429)։ Ե. Տեր-Մինասյանը հիշատակում է. «Փափստոս Բուզանդն ասում է **մատենիկ գունդ**»։ Կան եզրույթներ, որոնք տվյալ բազմիմաստ բառի իմաստներից մեկի հենքով են արժևորվում իբրև եզրույթ։ Օրինակ՝ ***համագունդ** – բնիկ։ Ունի համախումբ, համախմբված, **միասին խմբված**՝ հավաքված, մի **գունդ կազմած**, **ամբողջ գնդով**՝ խմբով։ Բնագրային օրինակ. «Արդ թեպէտ և ոչ **համագունդ**՝ ի միու վայրի դիպեցան ամենեքեան» (Եղ., 86)։ ***Վաշտ** – փխն է պահլավերենից։ Նշանակում է՝ 1) զինված մարդկանց խումբ, 2) զորախումբ։ Բնագրային օրինակ. «Բայց ուր լինէր հանդէս ՚ի նշանաւոր տեղիս գնդի գնդի, դրօշու դրօշու, **վաշտուց վաշտուց** յերևելի տեղեաց...» (Բուզ., 28)։ ***Ղրօշ** – փխն է պահլավերենից։ Ունի դրոշակ նշանակությունը։ ***Լեզէոն**, լեզէովն – լատինական փոխառություն է, որի համար ԳԲԱ-ն առանձնացնում է 5 իմաստ. 1) **հռոմեական զորքի տեսակ**՝ միավորում, որ տարբեր ժամանակներում պարուակում էր 3000-6000 հետևակ և հեծյալ զինվոր, 2) լեզեոնի զինվոր, լեզեոներ, 3) չար ոգի, դև, 4) փխբ. մեծ, կուռ բազմության բանակ, 5) լեզեոնակալ ռազմախումբ, մեծագունդ։ Բնագրային օրինակ. «Եւ **լեզէոն** զօրուն բազմութիւնն այս ինքն Յունաց զօրացն սպարակիրն...» (Բուզ., 310)։ ***Գումարտակ** – փխն է պահլավերենից։ Նշանակում է՝ 1) **զորագունդ, զորախումբ, բանակ**, 2) խումբ, բազմություն, 3) վզին գցելու զարդ, մանյակ, 4) ածական՝ խմբված, հավաքված, բազմախումբ։ Բնագրային օրինակ. «Գումարէր զօրսն արքունի, և տայր **զգումարտակն** ամենայն ի ծեռս նոցա» (Բուզ., 34)։ Արդի արևելահայերենին է անցել զրաբարի եզրույթների մեծ մասը, օր.՝ գումարտակ նշանակում է «զորագունդ, մի քանի վաշտից բաղկացած զորքի ստորաբաժանում» (ՀՀԲԲ, էջ 222)¹։

Զինվորական պաշտոնյաներ, զինվորներ

* **Զօրավար** – բաղադրված է **զօր** արմատից։ Հոմանիշ է զորագլուխ և սպարապետ եզրույթներին։ Բնագրային օրինակ. «Իսկ Մուշեղ **զօրավարն** հայաստանեաց շրջէր ընդ երկիրն» (Բուզ., 288)։ Նշանակում է զորքի գլխավոր հրամանատար, զորապետ, սպարապետ (ԳԲԱ, 453)։ ***Ստրատ** – փխն է հունարենից։ Նշանակում է զորապետ։ Բնագրային օրինակ. «Ապա **ստրատն** Յունաց կազմեաց զօրս իւր» (Բուզ., 306)։

* **Ստրատեստ** – փխն է հունարենից։ Նշանակում է զորավար, սպարապետ։ Բնագրային օրինակ. «Եւ յայնմ աւուր հարկանէին սատակէին զզօրսն Պարսից, զօրքն հունաց, և Տերէնտն – **ստրատէլատ** նոցա և գունդքն Հայոց Մուշեղ սպարապետ նոցա» (Բուզ., 308)։ ***Սպարապետ** – փխն է պարսկերենից։ Նշանակում է զորքերի ընդհանուր, գերագույն հրամանատար, զորավար, զորապետ, զորագլուխ (ԳԲԲ, 471)։ Բնագրային օրինակ. «... տայր հրաման **սպարապետն** Մուշեղ ունել և հրով խորո-

¹Արևելահայերենում եզրույթների մեկնաբանման համար տե՛ս Ա. Սուքիասյան, Հայոց լեզվի հոմանիշների բացատրական բառարան, Երևան, 2003 թ. այսուհետև՝ ՀՀԲԲ։

վել...» (Բուգ., 288): * **Հազարապետ** – փխն է պահլավերենից: ԳԲԱ-ն նշում է հետևյալ իմաստները. 1) հազար զինվորի պետ, հրամանատար, 2) բարձրագույն քաղաքացիական պաշտոնյա, 3) արքունական հրամանատար, 4) արքունական իշխանական ելքումուտք կառավարող պաշտոնյա, վերակացու, տնտես: Եղիշեի «Վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին» երկի թարգմանիչը՝ Ե. Տեր-Մինասյանը, բառի մեկնությանը անդրադարձել է 37-րդ (Եղ., 417) և 80-րդ (Եղ., 424) ծանոթագրություններում: Նա նշում է, որ այն ունի պարսկական ծագում: Նրա համարժեք բառը պարսկերենում նշանակում է «երկրի բարձրագույն քաղաքացիական պաշտոնյա ու դատավոր»: Այդ անունը տրվում էր նաև պարսից թիկնապահների բանակի կամ «անմահների» տաար գնդերից յուրաքանչյուրի հրամանատարին. այդ գնդերը բաղկացած էին հազարական հոգուց. այդտեղից էլ հազարապետ անունը» (Եղ., 417): 80-րդ ծանոթագրությամբ մեկնաբանում է **մեծ հազարապետ** եզրույթը. «Այն Միհրներսեհի տիտղոսն է: Այս տիտղոսը անշուշտ պետք է տարբերել հայերեն «հազարապետ» բառից, որ ավելի սահմանափակ նշանակություն ունի» (Եղ., 424): Բնագրային օրինակներ. «...զամենեսեան հրամայեաց երթալ ընդ **մեծի հազարապետին** Վաղարշու» (Բուգ., 48): Միհրներսեհի դեպքում ունենք **մեծ վեզիր** նշանակությունը: ***Զօրագլուխ** – բաղադրված է **զօր** արմատից: Այն ունի զորքի մի մասի գլխավոր առաջնորդ, պետ, **հրամանատար** նշանակությունը: Բնագրային օրինակ. «...յորժամ 'ի ձեռն սպասաւորի զօրագլխի ուրութ...» (Եղ., 82): ***Զօրական**. բաղադրված է **զօր** արմատից: Ունի հետևյալ իմաստները՝ 1) զինվորականների խումբ, դաս, զորք, պահապան զինվորականների խումբ, 2) զինվորական զինվոր, 3) զորքին, զինվորին հատուկ՝ վերաբերող, 4) զորավոր, հզոր: Բնագրային օրինակ. «Իսկ **զօրականքն** առ հասարակ գեղեցիկ խորհրդով...» (Եղ., 38): Նշենք կարևոր մի հանգամանք: Ինչպես գրաբարի բառապաշարի բազմաթիվ բառեր, այնպես էլ բառ-եզրույթներ և եզրույթներ դրսևորում են տարարժեքություն: Հայտնի է, որ տարարժեքությունը լեզվաբանական կարևոր իրողություն է, որ ներկայացնում է բառիմաստով պայմանավորված բառի խոսքիմասային և շարահյուսական տարբեր դրսևորումները: Այս դիտակետում իր տեսակի մեջ եզակի բառարան է Լ. Խաչատրյանի «Գրաբարի բացատրական բառարանը», որը ներկայացնում է գրաբարի տարարժեք բառերը՝ գրաբարով մատենագրության լավագույն նմուշներով: Յուրաքանչյուր գլխաբառ մեկնաբանվում է բառագիտական, ձևաբանական և շարահյուսական մակարդակներում: Գրաբարի եզրույթային համակարգի բազմաթիվ բառ-եզրույթներ և եզրույթներ հիմնականում դրսևորում են գոյական-ածական տարարժեքություն. տարարժեքության այլ դրսևորումները ավելի սակավադեպ են: Օրինակ՝ **զօրական** կամ **զինուորական** եզրույթները դրսևորում են ածական – գոյական տարարժեքություն[8]:

***Զինուորական** – գէն արմատից է կազմված. **գէնը** փոխառություն է պահլավերենից:

Լ. Խաչատրյանի դիտարկմամբ՝ իբրև ածական ունի հետևյալ իմաստները. 1) զինվորին, զինվորությանը հատուկ. «Ցանկալի եղեալ **զինուորական** արուեստին իւրոյ գաւրականացն (Կոր., 36), 2) զինվորագրված. «Կոչէր զբազումս 'ի զինուորական քրիստոնէիցն» (Եղ., 20): Որպես գոյական՝ զինվոր, զինվորական դասին պատկանող անձ. «Որպէս զինուորական ոմն (ՆՀԲ)¹: ***Զինուորութիւն** նշանակում է՝ 1) զինվորների

¹Տե՛ս Լ. Խաչատրյան, Գրաբարի բացատրական բառարան, էջ 126:

խումբ, գինվորականություն: Փոխաբերական իմաստն է՝ հրեշտակների խումբ: Ունի նաև սպառազինություն իմաստը: Բնագրային օրինակ. «Այնպիսի պատուական գինություններին հասել էր...» (Եղ., 44): ***Սպարակիր** նշանակում է ասպարակիր, ասպարազեն: Բնագրային օրինակ. «Լեգեոն զօրուն բազմութիւնն, այս ինքն Յունաց զօրացն սպարակիրն, տոյնպէս և Հայոց սպարակիրն զթիկունս ունէր զօրացն Հայոց» (Բուզ., 308): **Սպարակիր** եզրույթը գնահատելով իբրև **ածական – գոյական** տարարժեքություն դրսևորող բառ՝ Լ. Խաչատրյանը բնագրային օրինակները բերում է Բուզանդից. «Անդ ի յարքունուստ հասանէին բազում սպասաւորք և սպարակիրք հետևակ ի սպարակիրն Հայոց» (գոյական) (ԼԽԳԲԲ, 326): ***Թիկունք**-ը թեկն (թէկ) բառի հոգնակին է: ԳԲԱ-ն առանձնացնում է հինգ իմաստ (ԳԲԱ, 488), որոնցից 5-րդը՝ **օգնական, պաշտպան, սատար** նշանակությունն է (փոխաբերական իմաստ): Այն նշանակում է հետևի մասից, հետևից: ԼԽԳԲԲ-ում ներկայացված են **ի թիկանց, ի թիկունս, զթիկամբք** բառածևերը՝ հետևի կողմից, թիկունքից, դեպի թիկունքը նշանակությամբ: Բառարանի բնագրային օրինակներն են. «Օգնութիւն ի տեսանէ վաղվադակի հասանէր **ի թիկունս գնդին** Մուշեղայ» (Ղեւ., 140): «Իւր սահմայինքն, ՚ի թիկունս հասանէին» (Խոր., 202. ԼԽԳԲԲ, 136): Հեղինակի գնահատմամբ բերված օրինակներում ունենք **նախադրություն-մակբայ** տարարժեքություն (ԼԽԳԲԲ, 136)¹:

***Հրամանատար** – կազմված է **հրաման** բաղադրիչից, որը փոխառություն է պարսկերենից: Այն ունի 1) կարգադրություն, պատվեր, 2) պատգամ, պատվիրան, 3) վճիռ, որոշում, հրովարտակ, 4) թույլտվություն իմաստները: Լինելով բազմիմաստ բառ՝ այն գործառական լայն շրջանակ ունի: Արժևորվում է նաև իբրև ռազմաքաղաքական եզրույթ: **Հրամանատար** եզրույթը նշանակում է՝ 1) հրամայելու, տնօրինելու իշխանություն ունեցող պաշտոնյա, 2) մեծ լիազորություններով բարձրաստիճան պաշտոնյա (կուսակալ, բդեշխ), 3) հազարապետ Պարսկաստանում՝ Սասանյանների ժամանակ: Բնագրային օրինակ. «Միհրներսեհի Վզուրկ **հրամանատար** Երան և Անեան. Հայոց մեծացողջոյն շատ» (Եղ., 48): ***Սահմանապահ** – բնիկ բառ: ԳԲԲ-ն վկայում է սահմանների պահպանության գործով զբաղվող **գորական իշխան, սահմանակալ, կուսակալ, բդեշխ** իմաստները: Բնագրային օրինակ. «Եւ հնազանդէր զմեծամեծն, զհւրաքանչիւր զօրս բաժանեալ յամենայն կողմանց սահմանացն Հայոց **սահմանապահս** կացուցանէր» (Բուզ., 106): ***Բերդակալ** – բնիկ բառ: ԳԲԱ-ն նշում է հետևյալ իմաստները՝ բերդի պետը՝ տերը, **բերդի գործի գլխավորը, բերդապահ**: Բնագրային օրինակ. «...**դիպեցան մտերիմք բերդակալքն...**» (Բուզ., 288): ***Ռազմիկ** – բնիկ բառ: Նշանակում է պատերազմում լավ կռվող մոտիկ: Բնագրային օրինակ. «...**ռազմիկ** հակառակամուղ նիզակին...» (Բուզ., 106):

Ձենք, գինամբքք

***Զրահ, զրահել** – փխն է պահլավերենից: Նշանակում է կուրծքը և թիկունքը հարվածից պաշտպանող մետաղե պահպանակ, որ հագնում էին զգեստի վրայից, լանջապանակ: **Զրահել** նշանակում է՝ 1) զրահով պատել, զրահավորել, սպառազինել, 2)

¹Սույն ուսումնասիրության շրջանակում անդրադառնում ենք առանձին օրինակների միայն: Եզրույթների տարարժեքության դրսևորումները կներկայացնենք առաջիկայում առանձին հոդվածում: Այն կքննարկենք ոչ միայն ձևաբանական ու շարահյուսական մակարդակներում, այլև դրանց հենքով կփորձենք տալ նաև նրանց ռճական գնահատականը:

փխբ.՝ սիրտ տալ, սրտապնդել: Բնագրային օրինակ. «...բազումք ահաբեկեալք սկսան **գրահել** պնդապէս և գնոյն շշնջին լսէին յամենայն շրթանց» (Եղ., 84), «...գրահաւորք նոսա...» (Բուգ., 310): ***Վահան, վահանաւոր** – իրանական փոխառություն է: Նշանակում է պաշտպանական զենք՝ մետաղից, փայտից կամ կաշվից պատրաստված, ասպար: Բնագրային օրինակ. «...գունդ **նիզակաւորացն** Հայոց. ՚ի լեզէոն վահանաւորացն Յունաց կամ ՚ի սպարակիրն Հայոց» (Բուգ., 308):

* **Նիզակ, նիզակաւոր** – փխն է պահլավերենից: Նշանակում է փայտե երկար կամ կարճ ձող՝ ծայրին սրածայր երկաթ հազցրած, որով խոցում են. գեղարդ, նետ: Բնագրային օրինակ է. «... գունդ **նիզակաւորաց** ՚ի լեզէոն վահանաւորացն Յունաց...» (Բուգ., 308): * **Նետ** – բնիկ բառ: Ջենքի տեսակ է, աղեղով արծակելու փայտի կամ եղեգի բարակ ձող՝ մի ծայրը սրած կամ մետաղյա սլաք հազցրած: Բնագրային օրինակ. «... կամ ո՞ւր բացատրեցից զբազմութիւն նետիցն...» (Եղ., 14): * **Պատկանդարան** – փխն է պահլավերենից: Նշանակում է նետերի աման, կապարձ: Բնագրային օրինակ. «...ելից գնա իբրեւ **զպատկանդարան** դեղեալ նետիւք» (Եղ., 12): * **Սուր** – բնիկ բառ: ԳԲԲ-ն առանձնացնում է երկու իմաստ: 1-ին իմաստով այն գոյական է. ունի **երկսայրի հատող** և **խողող զենք**, **թուր, դանակ** նշանակությունը: Երկրորդ իմաստով այն ածական է, որի համար ԼԽԳԲԲ-ն առանձնացնում է 7 իմաստ՝ վկայելով մատենագրական հետաքրքիր օրինակներ (ԼԽԳԲԲ, 325): ԳԲԲ-ն ևս առանձնացնում է 8 իմաստ, օր.՝ սայրասուր, հատու, կտորող, բժշկական իմաստներից են մշտաքաղցր (շատակերություն), ժանտախտ ևն (ԳԲԲ, 468): Իբրև գինատեսակ՝ այն կազմում է դարձվածքներ. **ի սուր սուսերի**՝ սրով, **ընդ սուր ելանել**՝ սրով ինքնասպան լինել, **ընդ սուր հանել**՝ սրով կտտորել, սրի քաշել: Բնագրային օրինակներ. «... և առ հասարակ **ընդ սուր հանին** զամենեւեան...» (Բուգ., 50): «...Իսկ անդէն հասանէր վախճան մահու **սրով**» (Եղ., 42):

* **Թուր** – բնիկ բառ: Նշանակում է պողպատյա սառը զենք, սուր: ***Սուսեր** – փխն է ասորերենից: Նշանակում է սուր, թուր: * **Սրան** – բնիկ բառ. նշանակում է կարճ սուր, թուր, դաշույն, սուսեր: ***Սիեղն** – բնիկ բառ. նշանակում է 1) **նետ ձգելու՝ արծակելու զենք**, 2) ծիածան: * **Սիեղնակապարձ** – բնիկ բառ: Նշանակում է նետեր պահելու կաշվե կամ փայտե աման, կապարձ:

Բնագրային օրինակ. «Եւ ագուցեալ զպատմութեանն մեծ էած զգօտին ընդ մէջ իւր՝ գորմէ **թուր** կախէր և **սուսեր** ընդ մեջ ածեալ և խորշ ՚ի գոտոյ դրատիցն իջեալ, **զթուրն** և **զսուսերն** ծածկէր: Իսկ զվարտիսն զգեցեալ և մոյկս ագուցեալ զերան ագդէր կապեալ և »ի վերայ **նրանին** խորշն »ի վարտեացն իջեալ անկեալ »ի վերայ **նրանին** ծածկեալ մինչև ի սրունսն» (Բուգ., 312):

Պատերազմին առնչվող մնացյալ եզրույթները կներկայացնենք՝ անդրադառնալով նրանց միայն ռազմական նշանակություններին¹՝ պայմանավորված տեղի սուղությամբ: ***Պատերազմ** – փխն է պահլավերենից: ԳԲԲ-ն առանձնացնում է 5 իմաստ, որոնցից են՝ զինված ընդհարում պետությունների միջև, ռազմական գործողություն, ճակատամարտ, մարտ: Բնագրային օրինակ. «... սակայն այրուծին Հայոց բովանդակ ՚ի ձեռն նախարարացն առաջնորդէր **ի պատերազմի**...» (Եղ., 12): ***Կռուել** – բնիկ բառ: ԳԲԲ-ն նշում է 3 իմաստ, որոնցից է պատերազմել, մարտնչել: Բնագրային օրինակ.

¹Մանրակրկիտ նկարագիրը կտրվի գրաբարի եզրույթային համակարգի քննությանը նվիրված գրքում:

«... և **կուռեղ** մինչև յամն վեցերորդ Արտաշիսի արքային Հայոց» (Եղ., 12): Նրան հոմանիշ է **մարտնչել** բայը. **ԳԲԲ**-ն նշում է 3 իմաստ, որոնց թվում՝ պատերազմել: Բնագրային օրինակ. «...յայնմ հետե՛ ժամանակի **մարտեան** ընդ բերդին ընդ այնմիկ պարսիկք և ոչ կարացին առնուլ» (Բուզ., 288): ***Կուռ վառեա** – բնիկ բառ: **Վառեալ** բառի համար **ԳԲԲ**-ն առանձնացնում է 5 իմաստ, որոնցից 2-րդը նշանակում է **սպառազինել**: Ունի ևս 5 իմաստ, որոնցից 3-րդը նշանակում է ամուր, պինդ, հաստատուն: Բնագրային օրինակ. «...նիզակաւորք **կուռ վառեալք** պատեղէնք և զրահաւորք կազմ ամենայն...» (Բուզ., 310): ***Վատասիրտ** – բնիկ բառ, ունի վախկոտ նշանակությունը: Բնագրային օրինակ. «... որոյ և նոքա զանծինս ի մահ մատնեցին՝ ոչ ինչ զանգիտելով իբրև **զանարի վատասիրտս**» (Եղ., 86): ***Քաջ, քաջություն** – բնիկ բառ: **ԳԲԲ**-ն առանձնացնում է 9 իմաստ: Նրանցից 1-ը ունի պատերազմի մեջ հաղթող, կորովի իմաստը: Բնագրային օրինակ. «... այլ յոյժ **քաջութեամբ** պնդեցին զանծինս, զի թերևս կարասցեն փրկել զնսա մեծամեծ հարուածոցն» (Եղ., 86): ***Թշնամի** – փխն է պահլավերենից: Նշանակում է **ոսոխ**, հակառակորդ: Նրան հոմանիշ է ***հակառակորդ** բառ-եզրույթը, որ նշանակում է **ոսոխ, թշնամի**: Բնագրային օրինակ. «... և **թշնամի** և **հակառակորդ** երևեցուցանէր իւր...» (Եղ., 12): Սրանք բառ-եզրույթներ են, քանի որ **թշնամի**-ն ռազմական եզրույթ է ռազմական բովանդակությամբ խոսքում, այլ դեպքերում ունի հակառակորդ, այլախոհ ևն իմաստները. դա կարող է լինել հոգևոր, գաղափարական տիրույթներում, ինչպես մեր օրինակում է: Նրանց հոմանիշ է ***ախոյեան** եզրույթը, որը ծագմամբ բնիկ է և նշանակում է **թշնամի, առաջամարտիկ**: Բնագրային օրինակ. «Ձի զամենայն **ախոյեանս** զոր ՚ի ճակատուն յայն սպանանէին» (Բուզ., 308): ***Ասպատակ** – փխն է պահլավերենից: Նշանակում է հեծելախումբ, որ արշավանք է կատարում ավարառության նպատակով, ասպատակության: Բնագրային օրինակ. «... բազում գաւառս հռոժոմոց աւերեաց **ասպատակաւ...**» (Եղ., 14):

***Ասպատակ արծակել** – արծակել բայի հետ այն կազմում է դարձվածք՝ **ասպատակ սփռել, ասպատախումբ ուղարկել** իմաստով: Բնագրային օրինակ. «Իսկ սա **ասպատակ արծակել** գաւառաց» (Եղ., 36): ***Խաղաղ, խաղաղասէր** – բնիկ բառ: Նշանակում է՝ 1) հանդարտ, հանգիստ, անդորր, 2) խաղաղ կերպով, հանդարտորեն, մեղմորեն, խաղաղասէր՝ 1) խաղաղություն սիրող, 2) խաղաղասիրական: Բնագրային օրինակ. «... և խաղաղասէր կեղծաւորութեամբ աշխարհագիր առնել...» (Եղ., 44): ***Աւար, ապուռ, աւար** – փխն է պահլավերենից: Նշանակում է՝ 1) պատերազմի ժամանակ թշնամուց գերված ամեն ինչը՝ մարդ, զենք, մթերք, զորք ևն, 2) առհասարակ կողոպուտ, թալան, 3) ավարառություն: **Ապուռ** – փխն է պահլավերենից: Ունի ավար, կողոպուտ, թալան իմաստները: Բնագրային օրինակ. «... և **զապուռ** և **զաւար** ածէր հասուցանէր յերկիր իւրոյ տէրութեանն» (Եղ., 36): ***Վիրաւոր** – բնիկ բառ: Ունի վերք ստացած, խոցված իմաստը: Բնագրային օրինակ. «Եւ սկսաւ կրճտել զատամունսն իբրեւ զօրհասական վիրաւոր» (Եղ., 84): ***Գերի** – բնիկ բառ: **ԳԲԲ**-ն առանձնացնում է հետևյալ իմաստները՝ 1) օտարություն քված, **ստրկության մատնված մարդ**, 2) ավարի առնված անասուններ՝ ունեցվածք, իրեր, 3) մեկի կամ մի բանի ազդեցությանը ենթարկված մարդ, 4) գերիների խումբ, բազմություն: Բնագրային օրինակ. «... կուտեաց զաւար և **զգերի** և ահաբեկ արար զամենայն զօրս աշխարհին» (Եղ., 14): Ունենք *** գերեղարծ առնել** (Բուզ., 88), գերուն վերադարձնել իմաստով և **զգերութիւն առեալ** (Բուզ., 88)՝ գերեվարել իմաստով դարձվածքները: ***Յաղթութիւն** – բնիկ բառ: **ԳԲԲ**-ն նշում է հետևյալ

իմաստները. 1) **հաղթել, հակառակորդին գերազանցել**, 2) մարմնի խոշորություն, հաղթանդամություն, 3) հզորություն, ուժեղություն: Բնագրային օրինակ. «...փոխանակ այս մեծի **յաղթութեան**, որ ոչ ոք կարաց ելանել ընդդէմ մեր պատերազմաւ» (Եղ., 36): ***Պայքար** – փխն է պարսկերենից, ունի վեճ, վիճաբանություն, **կռիվ**, բանակռիվ իմաստները: Բնագրային օրինակ. «... և ընկերաբար գայիր **ի պայքար**» (Եղ., 64): ***Ծառայ** – բնիկ բառ: ԳՐԱ-ն վկայում է հետևյալ իմաստները՝ 1) սպասավոր, 2) ստրուկ, 3) գերի, 4) **զինվոր**, 5) **ծառայական ծառայություն**. բաղադրված է **ծառայ** արմատից: Նշանակում է 1) ծառա լինելը, ծառայի վիճակը, դրությունը, 2) ծառայելը, սպասավորություն, 3) ստրկություն, գերություն, 4) հպատակություն, հարկատվություն: Այն բազմիմաստ բառ է և իմաստներից մեկով (ծառայ – զինվոր) դառնում է ռազմաքաղաքական եզրույթ, որը այսօր ևս գործառական է ռազմական և ոստիկանական գերատեսչություններում: Լայն իմաստով՝ ծառայել Աստծուն, տվյալ գաղափարներին ևն: Բնագրային օրինակ. «...ազատութեան մարդոյն գյանցաւորութիւնն դնէիր, և բարերարութեանն Աստուծոյ՝ զազատութիւնն **ի ծառայութենէ**» (Եղ., 64): ***Ազատութիւն** – բնիկ բառ: ԳՐԱ-ն նշում է հետևյալ իմաստները՝ 1) ազատ՝ ազնվական լինելը, ազատի վիճակը, ազնվականություն, 2) անձնիշխանություն, չսահմանափակված իշխանություն, իրավունք, կամք, 3) անկախություն, ազատ լինել, 4) ազատվելը, փրկվելը, փրկություն ծառայությունից՝ գերությունից՝ վտանգից՝ փորձանքից դուրս գալը, 5) առատածեռնություն, 6) ազատաբարո լինելը, ազնվություն, վեհանձնություն, մեծահոգություն: Բնագրային օրինակը ԳՐԱ-ն բերում է Բուզանդից. «Պարսից զարմացեալ ընդ թագաւորութիւնն Սուշեղի և ընդ քաջութիւնն և ընդ ազատութիւնն» (Բուզ., Ե., 21 – ԳՐԱ, էջ 14): Մեր բնագրային օրինակը. «... և հայրենի **ազատութիւնն** չարաչար կայր ի ծառայութեան մարդախողով բռնաւորին...» (Եղ., 44): ***Խռովութիւն** – բնիկ բառ: ԳՐԱ-ն նշում է հետևյալ իմաստները՝ 1) շփոթություն, խառնակություն, իրարանցում, հուզմունք, վրդովմունք, խլրտում, ապստամբություն, 2) տարածայնություն, հակառակություն, **թշնամություն**, դիմ, 3) խռովահույզ՝ ալեկոծ վիճակ, ալեկոծություն: ***Արիւնհեղութիւն** – բնիկ բառ: Նշանակում է արյուն թափել, սպանություն, կոտորած: Բնագրային օրինակ. «... սիրելի էր նմա **խռովութիւն** և արիւնհեղութիւն...» (Եղ., 14):

Իրավական եզրույթներ

Ի հակադրություն ռազմական եզրույթների՝ իրավական հարաբերություններ արտահայտող եզրույթները պատմագրության մեջ հաճախադեպ չեն: Դա ևս պայմանավորված է նյութի բովանդակությամբ: Մեր կողմից ուսումնասիրված բնագրերում գործածված են հետևյալ իրավական եզրույթները: *** Օրէն(ք)** – փխն է պահլավերենից: ԳՐԱ-ն առանձնացնում է 7 իմաստ. 1) սահմանված կարգ՝ կանոն, օրենք, 2) կրոն, հավատք, ավանդություն, 3) իրավունք, 4) պատվիրան, 5) սովորություն, 6) սուրբ հաղորդություն, 7) գավառ, նահանգ: Բնագրում գործածված է 1-ին իմաստով. «... վարէր զհիւր իշխանութիւնն օրինօք մոգուց» (Եղ., 12): *** Չերբակալ առնել** – բնիկ: Նշանակում է ձերբակալել: Բնագրային օրինակ. «... ձերբակալ արարեալ...» (Բուզ., 34): ***Իրաւունք** – բնիկ: Նշանակում է 1) արդարություն, արդարադատություն, 2) ընդունված կարգ՝ սովորություն, 3) վարձ կամ բաժին, որ օրինական կերպով հասնում է մեկին: Բնագրային օրինակ. «...ասելով թէ **իրաւունք** մեռան, և վասն այսորիկ ոչ գտանէին...» (Բուզ., 168), «... և **իրաւունք** ումեք յարքունուստ ոչ ելանէին» (Բուզ., 168), «... և տային

ընդ միմեանս մարտ առանց **իրաւանցն**» (Բուգ., 18): Ունենք նաև **իրաւախորհ**՝ արդարամիտ եզրույթը:

* **Ղատաստան, դատաստան առնել** – փխն է պահլավերենից: Նշանակում է՝ 1) դատ, դատելը, 2) դատավճիռ, 3) դատարան, ատյան, 4) դատապարտություն, պատիժ: **Ղատաստան առնել**-ը դարձվածք է՝ **դատապարտել** նշանակությամբ: Բնագրային օրինակ. «Ո՛չ ահա ձեզէն իսկ արժան էր անդէն **դատաստան առնել** վասն այդպիսի անարժան ուսմանց» (Եղ., 54): ***Յանցաւորութիւն** – բնիկ բառ: Նշանակում է հանցանք, օրինազանցություն, պատվիրանազանցություն: Բնագրային օրինակ. «... ազատութեան մարդոյն **գյանցաւորութիւնն** դնէիր» (Եղ., 64): * **Հրովարտակ** – փխն է պահլավերենից: Նշանակում է թագավորի պաշտոնական գրություն, որ պարունակում է ողջոյն կամ հրաման, ողջունագիր, հրամանագիր, նամակ, թուղթ: Այն արժևորվում է իբրև իրավական փաստաթուղթ: Բնագրային օրինակ. «Եւ անդէն թագաւորն 'ի ներքո կոչեցեալ գղարապետն, հրամայէր գրել **հրովարտակ**...» (Եղ., 84): ***Ղատաւոր** – փխն է պահլավերենից: Ունի հետևյալ իմաստները. 1) դատելու իրավունք ունեցող պաշտոնյա, 2) իշխանավոր, որ իրավունք ունի պատժելու, 3) լայնաբար՝ առաջնորդ, զորավար: Բնագրային օրինակ. «Փոխանակ նոցա պարսիկ աշխարհն և մեւս ևս մոգպետ՝ դատաւոր, աշխարհին...» (Եղ., 46): ***Աշխարհագիր առնել** – բնիկ բառ: ԳՐԱ-ն նշում է հետևյալ իմաստները՝ 1) աշխարհի, երկրի ազգաբնակչության ցուցակագրություն՝ վիճակագրություն, մարդահամար, 2) աշխարհը կամ աշխարհի արարչագործությունը՝ նկարագրող (գրվածքը կամ հեղինակ): **Աշխարհագիր առնելը** ԳՐԱ-ն համարում է դարձվածք: Բնագրային օրինակը բերում է Եղիշեից՝ **մարդահամար անցկացնել**: Բնագրային մեր օրինակը. «... և խաղաղասէր կեղծաւորութեամբ **աշխարհագիր առնել** ամենայն երկրին Հայոց ի թողութիւն հարկաց...» (Եղ., 44):

***Մահապարտ** – բնիկ բառ: Նշանակում է մահվան ենթակա: Բնագրային օրինակ. «...մահապարտք են այնոքիկ...» (Բուգ., 304):

Եզրակացություն

Ռազմաքաղաքական եզրույթները գրաբարի եզրույթային համակարգում ծանրակշիռ տեղ են զբաղեցնում՝ ի տարբերություն իրավական հարաբերություններ արտահայտող եզրույթների: Նրանք հաճախադեպ են V դարի պատմագրության մեջ՝ պայմանավորված նյութի բովանդակությամբ և նպատակաուղղվածությամբ: Պատերազմի յուրաքանչյուր դրվագ գեղարվեստական հրաշալի պատկեր է՝ ոճավորման՝ գրաբարին բնորոշ միջոցների գործառությամբ: Հետևաբար գեղարվեստական ոճին բնորոշ հատկանիշները կարող ենք գտնել ցանկացած պատմական երկում¹: Պատմական երկերին բնորոշ է հարուստ և ճոխ բառապաշարը, որտեղ մեծ տեղ են զբաղեցնում ռազմական գործը ներկայացնող բառ-եզրույթները և եզրույթները: Եզրույթները գնահատելիս հիմք ենք ընդունել հետևյալ սկզբունքը. բառ-եզրույթ են այն բառերը, որոնք, լինելով բազմիմաստ բառեր, դրսևորում են նաև ռազմական գործին առնչվող իմաստ կամ իմաստներ, օրինակ՝ գենքերի, զինվորների, զինվորական պաշտոնյաների անվանումները: Ռազմաքաղաքական եզրույթները ներկայացնում են՝ 1) բանակի կառուցվածքը (բանակ, գունդ ևն), 2) գենքերի անվանումները, 3) զինվորների և զինվորական պաշտոնյաների անվանումները: Մեր կողմից ներկայացված 78 եզրույթներից

¹Տե՛ս Լ. Եգեկյան, Ոճագիտություն, Երևան, 2003, էջ 89:

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2023

ռազմաքաղաքական նշանակություն ունեն 70-ը, որից 36-ը փոխառություն է պահլավերենից, 4-ը՝ պարսկերենից, 3-ը՝ հունարենից, 1-ը՝ ասորերենից, 26-ը բնիկ բառեր են:

Իրավական նշանակության 8 եզրույթներից 3-ը բնիկ բառեր են, 5-ը փոխառություն են պահլավերենից: Հաճախ եզրույթները ածանցմամբ կամ բառաբարդմամբ կազմում են նոր եզրույթներ, օրինակ՝ բանակ-բանակել, հրաման-հրամանատար, զօրք-զօրական, զօրագլուխ ևն:

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Բուզ. - Փ. Բուզանդ, Բուզանդարան պատմութիւնք, Երևան, 1987:

Եղ.- Եղիշէ, Վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին, Երևան, 1989:

ԳԲԱ- Ռ. Ղազարյան, Գրաբարի բառարան, հ. Ա, Երևան, 2000:

ԳԲԲ- Ռ. Ղազարյան, Գրաբարի բառարան, հ. Բ, Երևան, 2000:

ԼՆԳԲԲ -Լ. Խաչատրյան, Գրաբարի բացատրական բառարան, Երևան, 2003:

ՀՀԲԲ – Ա. Սուքիասյան, Հայոց լեզվի հոմանիշների բացատրական բառարան, Երևան, 2003:

Փխն- փոխառություն:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Աբաջյան Ա., Յուզբաշյան Ա., Կրոնական բովանդակության բառերն ու եզրույթները Փ. Բուզանդի «Բուզանդարան պատմութիւնք» երկում, «Էջմիածին», Ս. Էջմիածին, Է, 2022:
2. Եզեկյան Լ., Ոճագիտություն, Երևան, 2003:
3. Սուքիասյան Ա., Հայոց լեզվի հոմանիշների բացատրական բառարան, Երևան, 2003:
4. Ղազարյան Ռ., Գրաբարի բառարան, հատորներ Ա, Բ, Երևան, 2000:
5. Խաչատրյան Լ., Գրաբարի բացատրական բառարան, Երևան, 2003:
6. Եղիշէ, Վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին, Երևան, 1989:
7. Փավստոս Բուզանդ, Բուզանդարան պատմութիւնք, Երևան, 1987:

РЕЗЮМЕ
ТЕРМИНЫ ГРАБАРА, ВЫРАЖАЮЩИЕ ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Абаджян Анна

*Заведующая кафедрой истории армянского языка и общего языкознания ЕГУ,
доктор филологических наук, профессор,
Ереван, Республика Армения*

Юзбашян Анаит

*Кандидат филологических наук, доцент
Ереван, Республика Армения*

Данное исследование посвящено военно-политическим, а также юридическим терминам, которые являются важнейшими составляющими терминологической системы грабара. Исследование проводилось по книге Егише «О Вардане и Армянской войне» и «Бузандаран истории» Павстоса Бюзанда. Военно-политические термины, в отличие от юридических, гораздо более многочисленны, что объясняется содержанием и назначением исследуемых трудов. Историография V века характеризуется описанием и оценкой внешней политики, проводимой армянскими царями. Соответственно, эпизоды войны описаны особенно подробно, в них используются все стилистические средства древнеармянского языка. Наряду с ними историки представили богатую и роскошную лексику грабара, существенным компонентом которой являются военно-политические термины. В работе исследуется 70 военно-политических и 8 юридических терминов, которые изучаются как словоформы и термины. Из 70 терминов около 40 являются заимствованиями из пехлеви - персидского языка, 1 - ассирийским и 3 - греческими заимствованиями, а 26 являются исконными словами. Из 8 юридических терминов 3 являются исконными, 5 заимствованы из пехлеви.

Ключевые слова - пограничник, командир, стрелок, лук, полк, армия, рота, командир, противник, отряд.

SUMMARY
TERMS EXPRESSING MILITARY-POLITICAL AND LEGAL RELATIONSHIPS IN OLD ARMENIAN

Abajyan Anna

*Head of Chair of History of the Armenian Language and General Linguistics YSU, Sc. D. in Philology,
Professor
Yerevan, Armenia.*

Yuzbashyan Anahit

*Candidate of Philology, Associate Professor,
Yerevan, Armenia.*

The present study is on the military-political, as well as legal terms, which form the most essential component of the terminological system of Grabar// Old Armenian. The examination was

carried out according to Yeghishe's works "On Vardan and the Armenian War" and PavstosBuzand's original material "Buzandaran Histories".

The military-political terms, in contrast to the legal ones, can be met quite often due to the content and aim of the works. The historiography of the 5th century is characterized by the description and evaluation of the foreign policy conducted by Armenian kings.

Accordingly, war episodes are presented in particular detail, and in them are presented all the stylistic means of Grabar/ Old Armenian. Along with them, historians used the rich and luxurious vocabulary of Grabar, the essential component of which is that of military-political terms. The work examines 70 military-political and 8 legal terms, which are studied as word-forms and terms. Among 70 terms, about 40 are loanwords, borrowed from Pahlavi and Persian, one - is Assyrian and three are Greek loanwords, whilst 26 are native words. Among the 8 legal terms, 3 are indigenous, 5 are borrowings from Pahlavi.

Key words - border guard, commander, arrow, bow, regiment, army, company, military leader, enemy, troop.

REFERENCES

1. Abajyan A., Yuzbashyan A., Kronakan bovandakut'yan barrern u yezruyt'nery P'. Buzandi «Buzandaran patmutyunk» yerkum, [Words and Terms with Religious Content in Pavstos Buzand's Work "Buzandaran Histories"], «Ejmiadzin», N 7, S. Ejmiadzin, 2002, (in Armenian).
2. Ghazaryan R., Grabari bararan, v. v. A. B. [Dictionary of Grabar], v. v. A.B., Yerevan, 2000, (in Armenian).
3. Khachatryan L., Grabari batsatrakan bararan, [Explanatory Dictionary of Grabar], Yerevan, 2003, (in Armenian).
4. Pavstos B., Buzandaran patmutyunq, [Buzandaran Histories], Yerevan, 1987, (in Armenian).
5. Suqiasyan A., Hayots lezvi homanishneri batsatrakan bararan, [Explanatory dictionary of Armenian], Yerevan, 2003, (in Armenian).
6. Yeghishe, Vasn Vardanaj ev Hayots paterazmi, [On Vardan and Armenian War], Yerevan, 1989, (in Armenian).
7. Yezeqyan L., Vochagitutyun, [Stylistics], Yerevan, 2003., (in Armenian).